

Anna Szarek

"Herosi mitów germańskich" t. I:
"Sigurd pogromca smoka i inni
Wölsungowie", Artur Szrejter,
Warszawa 2015 : [recenzja], "Herosi
mitów germańskich" t. II: "Sigurd
bohater Północy", Artur Szrejter,
Warszawa 2016 : [recenzja]

Res Gestae. Czasopismo Historyczne 4, 222-231

2017

Artykuł został opracowany do udostępnienia w internecie przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego. Artykuł jest umieszczony w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach dozwolonego użytku.

RECENZJE

Artur Szejter, *Herosi mitów germańskich t. I: Sigurd pogromca smoka i inni Wölsungowie*, Instytut Wydawniczy ERICA, Warszawa 2015, 350 ss.;
idem, *Herosi mitów germańskich t. II: Sigurd bohater Północy*, Instytut Wydawniczy ERICA, Warszawa 2016, 393 ss.

Wraz ze wzrastającym zainteresowaniem dziejami i cywilizacją europejskiego Barbaricum, coraz więcej czytelników sięga nie tylko po publikacje dotyczące grecko-rzymskiej historii klasycznej, ale także i po takie, które naświetlają przeszłość i dziedzictwo kulturowe terenów geograficznie nam bliższych, leżących w północnej części Europy. Obok bohaterów klasycznej mitologii coraz częściej w kręgu zainteresowań badaczy i zainteresowanych laików stają postaci kluczowe dla mitologii celtyckiej, germańskiej czy słowiańskiej. Dzięki stosunkowo bogatej podstawie źródłowej świat herosów germańskich był i jest przedmiotem intensywnych badań. W szeroki, europejski nurt owych badań wpisują się publikacje Artura Szejtera. Warto zwrócić uwagę na dwutomową monografię nawiązującą do niezwykle ważnej dla rozumienia cywilizacji i kultury Germanów *Sagi o Wölsungach*. Pracę stosunkowo nową, ponieważ od ukazania się pierwszej minęły zaledwie dwa lata. Obie zostały opublikowane w ramach serii: Kolekcja Europa Barbarzyńców. Heroiczna epoka narodzin ludów i państw Europy. Sam Autor określa je jako popularnonaukowe (choć posiadają rozbudowany aparat krytyczny), ale przeznaczone są głównie dla czytelników, którzy posiadają wiedzę na temat poruszanych zagadnień¹. Z uwagi na fakt, że tematyka sag germańskich wciąż jeszcze nie jest bardzo popularna w polskiej historiografii, dwutomowa monografia Artura Szejtera zasługuje na omówienie i zarekomendowanie czytelnikom przy równoczesnym wskazaniu kilku punktów, które można uznać za jej słabsze strony.

Ostatnie polskie publikacje w mniejszym lub większym stopniu przywołujące sagę o Wölsungach, to opracowania Łukasza Malinowskiego o berserkach

¹ A. Szejter, 2015, s. 16.

i mitologia skandynawska Leszka Pawła Słupeckiego². W ubiegłym roku pojawiło się wznowienie *Sagi o Wölsungach* w języku niemieckim, będące reprintem oryginalnego wydania z 1863 roku³. Polskie tłumaczenie sagi z 2009 roku⁴ pozbawione jest aparatu naukowego, a jego głównym zadaniem jest przybliżenie losów Wölsungów miłośnikom kultury i dorobku literackiego średnio-wiecznej Skandynawii, a nie naukowa i krytyczna analiza utworu, cenna dla badaczy religii, cywilizacji i kultury wczesnogermańskiej. Pojawiają się także tłumaczenia fragmentów utworu, które autorzy wykorzystują do zobrazowania omawianego przez nich problemu badawczego⁵.

Artur Szrejter z pewnością należy do grona znanych w Polsce badaczy i popularyzatorów nauki. Jego zainteresowania oscylują wokół dziejów i wierzeń Germanów oraz Słowian. Prace poświęcone wierzeniom dawnych Germanów: *Mitologia germańska. Opowieści o bogach mroźnej Północy* (Wyd. Maszoperia Literacka, Gdańsk 2011), *Demonologia germańska. Duchy, demony i czarownice* (Wyd. Maszoperia Literacka, Gdańsk 2011) oraz *Bestiariusz germański. Potwory, olbrzymy i święte zwierzęta* (Wyd. Maszoperia Literacka, Gdańsk 2012) bez wątpienia przyczyniły się do poszerzenia wiedzy na ten temat wśród polskich czytelników. Obecnie w Polsce jest to jeden z niewielu autorów poruszających te zagadnienia⁶. Chociaż należy wspomnieć o grupie polskich badaczy, którzy od kilku lat dokonują przekładów oraz krytycznego komentarza historycznego sag skandynawskich. Pośród nich na szczególną uwagę zasługują prace Jakuba Morawca, Anny Waśko, Marty Rey-Radlińskiej⁷.

Saga o Wölsungach jest utworem interesującym dla badacza zajmującego się wierzeniami oraz strukturą społeczną ludów germańskich. Dostarcza ona

² Ł. Malinowski, 2009; L.P. Słupecki, 2006.

³ A. Raszmann, 2016 (I wydanie Hannover 1863).

⁴ *Saga o Wölsungach*, Sandomierz 2009. W stosunku do wzmianek autora o tłumacze tego przekładu stale przekręcane jest jej nazwisko z Renata Leśniakiewicz na Leśniakiewicz. Można to uznać za nieuwagę autora albo nieznamość podstawowej literatury przedmiotu przez korektora tekstu.

⁵ Na przykład w monografii na temat berserkerów i úlfheðnar – L. Malinowski, 2009, szczególnie s. 64, 103–108, 112, czy też archeologicznym opracowaniu E. Jørgensen, P.V. Petersen, 2003, s. 291.

⁶ Prócz prac A. Szrejtera koniecznie trzeba wspomnieć dorobek naukowy L.P. Słupeckiego, który specjalizuje się w historii religii pogańskich i skandynawistyce. Zbieżne z zainteresowaniami A. Szrajterem zagadnienia omówił on m.in. w pracach: 1994; 1998, 2006.

⁷ Krótkie artykuły wszystkich wymienionych autorów można znaleźć w pracy J. Morawiec, 2015. Krótko charakteryzując ich dorobek naukowy można wskazać interesujące nas z perspektywy niniejszej recenzji przekłady sag: *Saga o Hallfredzie skal-dzie kłopotliwym*, *Saga o Olafie Tryggvasonie* oraz *Saga o Grenlandczykach*.

także ciekawych wniosków na temat motywów wędrówki w literaturze, w tym tworzenia się eposów życia i śmierci herosów. Spisana została na Islandii przez nieznanego z imienia autora, stosunkowo późno, bo najpewniej pod koniec XIII w., ale jej tematyka dotyczy czasów pogańskich. Prezentuje losy rodu od założyciela Sigiego, przez dzieje jego syna Rerira i kolejnych potomków, aż do zniszczenia plemienia Burgundów. Analogiczna historia została przedstawiona w średniowiecznym germańskim eposie rycerskim – *Pieśń o Nibelungach*. Jak w przypadku wielu prac naukowych i popularnonaukowych nie można oczekiwać od Autora wykorzystania i zacytowania pełnej literatury, jaka powstała wokół losów rodu Wölsungów, można jednak stwierdzić, że w prezentowanej bibliografii starał się przedstawić możliwie szeroki wachlarz aktualnych publikacji, choć oczywiście zawsze można wskazać jeszcze kilka innych⁸. W spisie literatury wymieniono autorów mających znaczny wpływ na rozwój badań nad tematyką sag i religii germańskiej, wraz z jej skandynawską ewolucją w okresie Wikingów, takich jak: Theodore M. Andersson, Georges Dumézil, John Lindow, Rudolf Simek czy Jan de Vries⁹. Zagadnienia te podejmowali również polscy badacze, których prace Artur Szrejter zebrał w bibliografii¹⁰. W czasie lektury można oprzeć się wrażeniu, że Autor, podając stosunkowo bogaty zakres literatury, niezbyt chętnie korzysta z odwołań do innych naukowców, zaś z dużą częstotliwością odsyła czytelnika do swoich poprzednich prac. Uznając wagę publikacji A. Szrejtera, można w wielu przypadkach nie tylko sięgnąć do cytowanych przez niego własnych autorskich tekstów, ale też skorzystać z prac badaczy wnoszących do analizy omawianych zagadnień własny, często bardzo aktualny wkład¹¹.

⁸ Razi przede wszystkim brak w wykazie literatury oryginalnego tekstu sagi *Völsunga saga*, [w:] *Fornaldarsögur Norðrlanda*, oprac. G. Jónsson, B. Vilhjálmsson, zdigitalizowanej on-line: http://heimskringla.no/wiki/Völsunga_saga [dostęp 17.02.2017], choć tutaj może to być podyktowane brakiem aparatu krytycznego w tej edycji źródła. Autor nie wykorzystał także wartościowego przekładu K. Grimstad, 2000. W kwestii niemieckiego Sigfrida brakuje artykułu A. Tolbot, 1984, s. 16–29, który mimo daty wydania, w wielu kwestiach pozostaje nadal aktualny.

⁹ Andersson, 1987; G. Dumézil, 2006; J. Lindow, 2001; R. Simek, 2003; J. de Vries 1956–1957. Zaprezentowane tu prace to albo stosunkowo nowe i uzupełnione wydania, albo dzieła mające największy wpływ na rozwój badań nad poruszaną w recenzji tematyką.

¹⁰ Mam tu na myśli przede wszystkim S. Piekarczyka, L.P. Słupeckiego, J. Strzelczyka.

¹¹ Przykładem może być kwestia wólw i poszukiwania przez autora etymologii nazwy rodu Wölsungów. Znajdujemy analogię do związku wieszczek z Odyne, jako szamanem (A. Szrejter, 2015, s. 134). Autor odsyła nas w kwestii szamanizmu Odyne do swoich prac: A. Szrejter, 2006; 2011, a w bibliografii mamy podane prace

Pewnym utrudnieniem dla czytelnika jest to, że bibliografia nie została podzielona na część źródłową i opracowania naukowe. Chcąc dowiedzieć się, z jakiego przekładu Autor korzysta, konieczne jest każdorazowe wertowanie całej załączonej listy. Z uwagi na fakt, iż jest to dzieło dwutomowe, zestawienie literatury wykorzystanej przez autora znajduje się w tomie drugim. Stwarza to pewną uciążliwość przy korzystaniu z tomu pierwszego, zwłaszcza jeżeli nie dysponuje się pełną dwutomową monografią. Co prawda, po każdym rozdziale znajduje się krótki wykaz źródeł pomocnych w badaniach nad życiorysem każdego męskiego członka rodu Wölsungów, ale jest to zazwyczaj wyliczenie sag lub pieśni, w których dany osobnik się pojawia, zaś opracowania podawane są w zapisie – nazwisko autora i rok wydania danej pracy¹². Przy spisie literatury wydanym w tomie drugim są one dla czytelnika, który chce się zapoznać się jedynie z opracowaniem sagi, bezużyteczne. Szkoda też, że tom pierwszy jest pozbawiony opisu czynów dwóch ostatnich męskich potomków Wölsunga – Sigurda i jego syna Sigmunda, których biogramy przerzucono do tomu drugiego. Zapewne chodziło o proporcjonalne ustalenie objętości obydwóch tomów, a w swoim zamierzeniu Autor traktował obie części monografii jak jedną całość, ale może inne rozwiązanie, uwzględniające ujęcie opisów biogramów wszystkich Wölsungów w jednym tomie, byłoby lepsze.

Po zapoznaniu się z całością pracy (oba tomy) można stwierdzić, że autor orientuje się w aktualnej literaturze przedmiotu, chociaż skupia się głównie na anglojęzycznej, niemieckojęzycznej i polskiej oraz, w znacznie mniejszej ilości, francuskiej i skandynawskiej. Praktycznie pominięcie całkowite tej ostatniej może zaskakiwać, bo *Saga o Wölsungach* jest z tym terenem nierozzerwalnie związana i stanowi, w pewnym sensie, dorobek kulturowy współczesnych Skandynawów.

Praca liczy ogółem 743 strony (tom pierwszy – 350 stron, drugi – 393). Została skonstruowana w taki sposób, że w tomie pierwszym zamieszczono streszczenie prozatorskie sagi oraz opracowania życiorysów kolejnych członków rodu. Tom drugi otwierają opisy życia Sigurda i jego syna Sigmunda oraz tłumaczenie sagi o Wölsungach (rozdziały 1–33). Pierwsza część nosząca tytuł *Opowieści o Wölsungach*, jest w gruncie rzeczy zbeletryzowanym opisem fabuły sagi, przy czym przekazuje czytelnikowi najważniejsze informacje, streszczając całą historię w sposób przejrzysty w odbiorze. Przyjemna i jasna narra-

m.in. G. Dumézila, 2006, s. 53, H.R. Ellis Davidson, 1964, s. 145–146. Nie wspominając o bardzo licznej literaturze omawiającej wszystkie aspekty złożonej osobowości Odyna. Przydatny w kwestiach inicjacji i ofiar byłby artykuł J.P. Schjødt, 1995, s. 5–20 oraz prace F. Ström, 1947, s. 5–91; K. Kershaw, 2000.

¹² Dokładnie taki sam zapis (autor i rok wydania) są podawane w przypisach.

cja łączy się tu z solidną dawką informacji naukowych, co potwierdza, że tekst jest przydatny zarówno dla badaczy, jak i amatorów.

W dalszej kolejności Autor przybliży czytelnikowi tytułowych herosów germańskich. Autor analizuje fenomen bohaterów i sposób ich kreowania w oczach społeczeństwa oraz na kartach literatury. W tej części najwięcej kontrowersji budzi porównanie herosów do szamanów. A. Szrejter pośrednio opiera swoje poglądy na tezach francuskiego filologa i mitoznawcy Georges'a Dumézila, które, jak sam przyznaje, są dość niechętnie przyjmowane przez polskich badaczy¹³. Uważam, że całkiem słusznie budzi to polemikę naukową. O ile prace Dumézila na temat trójpodziału funkcji bogów indoeuropejskich i przeniesienie ich na część herosów tego kręgu kulturowego mają olbrzymie znaczenie dla religioznawców¹⁴, o tyle jego poglądy na temat szamańskich korzeni Odyńa oraz jego faworytów, jak na razie, nie doczekały się jednolitego poglądu badaczy¹⁵. Nie wiadomo czy szamanizm był charakterystyczny dla Germanów już przed ich przybyciem do Skandynawii, czy jest to raczej wpływ wierzeń Saamów (Lapończyków)¹⁶. W pozostałych podrozdziałach autor daje nam możliwość zapoznania się z modelowymi cechami herosa i ich przemianami na przestrzeni wieków, relacjach bohaterów z kobietami, kulturowym i religijnym odbiorem postaci heroiczych. Potem następuje omówienie pod kątem historyczno-kulturowym Wölsunga i jego potomków. Podtytuł *Wölsungowie: zabójcy, kazirodcy i szaleńcy* zaciekawia i zachęca do lektury, ale trzeba się zastanowić, czy oddaje rzeczywiście szczególne cechy tej tylko grupy mitycznych bohaterów germańskich, gdyż na tle innych sag skandynawskich nie wyróżniają się oni nimi, a jedynie są jednym z najpopularniejszych rodzajów skandynawskich bohaterów. Na tym polu dorównać im może ród Egila¹⁷, który był niemniej krwawy, a nawet zaryzykuje stwierdzenie – nieokrzesany i szalony (zwłaszcza w przypadku „ciemnej strony rodu”). W *Sadze o Egilu* możemy wyróżnić dwie główne grupy cech, jakie dziedziczą jego męscy przedstawiciele: jasna strona – wysocy, przystojni i lubiani przez wszystkich wo-

¹³ A. Szrejter, 2015, s. 109.

¹⁴ Szczegółowo temat ten poruszany jest w pracach G. Dumézil, 1929; 1958; 1969; 2006.

¹⁵ Szerzej na ten temat pisali: P. Buchholz, 1971, s. 7–20; R. Simek, 1993, s. 199–200, 281; a na gruncie polskim Ł. Malinowski, 2009, s. 144–149.

¹⁶ Kwestia Lapończyków jest o tyle problematyczne, że nie posiadają oni w swoim panteonie bóstwa zwierchniego pasującego charakterem do Odyńa. Jak podkreśla G. Dumézil, 2006, s. 63–64 jako lud podbity nie potrzebowali boga – władcy, a zachowali własną magię i zaadoptowali na swoje potrzeby Thora (bóstwo gromu) i Wanów – Freja i Njörda (bogów płodności, plonów oraz żeglugi). Jest to logiczne przejście tych opiekunów, którzy dawali pomyślność w gospodarce, handlu i żegludze.

¹⁷ *Egils saga ok. Ásmundar*.

jownicy (Thorolf, Thorolf Kweldulfsson, Thorstein); ciemna strona – brzydcy, mrukowaci, wpadający w szał berserkowie (Kvedulfa – I z rodu, Skallagrim, Egil). Podobnych herosów możemy wymienić na podstawie sag skandynawskich, chociaż nie zawsze mają oni wszystkie wymienione powyżej przymioty charakteru. Głównym założeniem tej części jest wykazanie, że poszczególni przedstawiciele rodu Wölsungów dziedziczyli w kolejnych wersjach opowieści czyny swoich przodków, co najbardziej widoczne jest w nagromadzeniu bohaterskich czynów w życiu Sigurda.

W dalszej części Autor przechodzi do dokładnej analizy *życiorysu każdego kolejnego Wölsunga*, poczynając od Sigiego, założyciela dynastii, a kończąc na Sigimundzie, synu Sigurda. Każdy rozdział zbudowany jest według schematu – informacje ogólne o herosie (znaczenie imienia, przydomki, obszar i czas działania oraz występowania postaci, powiązania rodowe), które podzielone są na tradycję skandynawską, niemiecką, niemiecko-skandynawską, anglosaską (jeżeli omawiana postać pojawia się w źródłach z tych terenów), charakterystyczne cechy wyróżniające omawianą osobę¹⁸ i krótki wykaz źródeł. Zastanawiające jest przeniesienie dwóch ostatnich członków rodu – Sigurda i jego syna Sigmunda do tomu drugiego. Z perspektywy formy pracy wydaje się to nielogiczne, gdyż po pierwsze sam podtytuł tomu pierwszego – *Sigurd pogromca smoka i inni Wölsungowie* – sugeruje nam, że poznamy w nim przede wszystkim dzieje Sigurda, jako najślawniejszego z rodu. Zapewne w zgodzie z własnym zamierzeniem badawczym i twórczym, Autor pozostawia nas z niepełnym obrazem sagi i zmusza niejako do sięgnięcia po tom drugi, który jest trudniejszy w odbiorze dla „czytelnika lubiącego pozycje lżejsze”¹⁹, gdyż zawiera bardzo rozbudowane translatoryjnie tłumaczenie pierwszych trzydziestu trzech rozdziałów sagi, co właśnie stanowi nie tylko o popularnym, ale i jak najbardziej naukowym charakterze publikacji.

Tom drugi oprócz opracowania, jak to zostało wyżej wspomniane, życiorysów ostatnich dwóch męskich przedstawicieli rodu, oferuje nam tłumaczenie sagi. A. Szrejter we wstępie do tej części książki zaznacza, że przygotowany przez niego przekład ma na celu wydobyć „oryginalnych danych”, które mają rzucić nowe światło na mitologiczny i etnologiczny wydźwięk utworu²⁰.

¹⁸ Przykładem niech będzie Sigmund, syn Wölsunga. Autor omawia kolejno: jego skandynawską formę – dzieciństwo, wesele, podczas którego zdobywa on miecz – podarunek od Odyna, konsekwencje wynikające ze zdobycia broni, Signy – jej pomoc dla uwięzionych braci i planowanie zemsty, małżeństwo Sigmunda i śmierć Sinfjötliego, odkrycie skarbu oraz przekształcenia zachodzące w wizerunku bohatera w tradycji skandynawskiej, a potem niemieckiej anglosaskiej. Por. A. Szrejter, 2015, s. 201–268.

¹⁹ A. Szrejter, 2015, s. 16.

²⁰ A. Szrejter, 2016, s. 183.

Autor opiera się na bilingwicznym wydaniu sagi opracowanym przez Ronald G. Fincha z 1965 roku²¹. Korzystanie przy przekładzie z tego konkretnego wydania (tekst staroislandzki i angielski), przy założeniu, że chcemy dokonać odseparowanego od dotychczasowych ustaleń wnioskania, co A. Szrejter podkreśla we wstępie, wydaje się zaskakujące, ale związane jest zapewne z dostępnością krytycznych wydań oryginalnego tekstu. Mamy wprowadzić sagę o Wölsungach dostępną online w oryginale²² w opracowaniu Guðni Jónsson i Bjarni Vilhjálmsson. Jednak jest to typowe wydanie internetowe pozbawione aparatu krytycznego, tak konieczne dla analizy i rozumienia tekstu źródłowego. Aparat taki znajdziemy w wydaniu R.G. Fincha, jednak mimo uznania tej edycji za klasyczną, pamiętać należy o obecnym zagrożeniu, polegającym na tym, iż przy korzystaniu z przekładu dwujęzycznego nie jesteśmy w stanie uciec od pewnych ciągów myślowych narzucanych przez translację na język nowożytny.

Przechodząc do samego tłumaczenia *Sagi o Wölsungach*, zauważyć należy, że jest ono wartościowe pod względem wyjaśniania i opracowania słownictwa religijnego, elementów powiązanych z praktykami magicznymi, rytuałami, obyczajami i przesądami tamtejszej ludności. Ta część pracy jako jedyna opatrzona jest bogatymi przypisami, które podają etymologię poszczególnych słów, a także propozycje przekładu pochodzące od innych autorów. A. Szrejter polemizuje z błędnymi zapisami treści sagi, jakie nagromadziły się w trakcie jej przepisywania i ubogacania przez kolejnych kopistów. Autor stara się wskazać czytelnikowi właściwe znaczenia danego fragmentu, wzmacniając swoją argumentację zarówno analizą językową, jak i osadzeniem wątku w kontekście kulturowo-społecznym. Z perspektywy czytelnika zainteresowanego sagami skandynawskimi pod kątem naukowym jest to zdecydowanie najciekawsza i najlepiej obudowana merytorycznie część pracy. Natomiast dla miłośnika literatury staroskandynawskiej w jej wydźwięku czysto literackim jest to lektura nużąca i po kilku stronach zapewne zniechęcająca do dalszego analizowania.

Zaprzestanie tłumaczenia na trzydziestym trzecim rozdziale utworu Autor tłumaczy faktem, że dalej przedstawione mamy losy plemienia Burgundów i ich władców w czasie migracji ze Skandynawii nad Ren i Rodan²³. Argumentowanie takiego podziału wygaśnięciem rodu Wölsunga na Sigmundzie, synu Sigurda, jest z jednej strony akceptowalne²⁴, z drugiej zaś oryginalna saga za-

²¹ *The Saga of the Völsungs – Völsunga saga*, 1965.

²² *Völsunga saga*.

²³ A. Szrejter, 2016, s. 184.

²⁴ Chociaż dość mylące, jeśli weźmiemy pod uwagę wyszczególniony na okładce tomu II czerwony znaczek informujący nas o tym, że w książce znajduje się „nowy przekład *Sagi o Wölsungach*”, a więc sugeruje to, że chodzi o pełny tekst sagi.

wiera w sumie czterdzieści dwa rozdziały i choć ostatnie dziewięć rozdziałów bezpośrednio Wölsungów nie dotyczy to mamy tu niecodzienny (i sztuczny) podział na losy Wölsungów i Burgundów.

Kończąc, warto poświęcić kilka słów materiałowi ilustracyjnemu zamieszczonemu w książkach. Pierwsze w oczy rzucają się okładki, na których widzimy wojowników, najpewniej przedstawicieli jakiejś grupy rekonstrukcji historycznej, w uzbrojeniu z okresu IX–XI wieku. Poza brakiem czepca kolczego pod hełmem, rekonstrukcja jest w miarę wierna, chociaż ubiór bardziej wskazuje nam na Rusinów albo Waregów (Szwedów zamieszkujących tereny Rusi) niż Skandynawów. Wewnątrz książki mamy kilka rysunków przedstawiających Wölsungów w kluczowych dla nich momentach życia, przykładowo Sigi nad ciałem zabitego thralla Brediego. Przedstawienie to najpełniej, ze wszystkich zamieszczonych w pracy, oddaje wygląd wojownika skandynawskiego tamtego okresu. Do miana wiernego odzwierciedlenia historycznego jednak trochę ilustracjom brakuje, zwłaszcza, że rysunki są dosyć nierówne pod względem rzetelności oddania szczegółów ubioru z tamtych czasów. Mogą one czytelnikowi niezaznajomionemu z realiami historycznymi epoki ukazać trochę przekłamany obraz woja. Pojawia się też kilka zdjęć zabytków archeologicznych lub ich rekonstrukcje, które Autor podaje zawsze za innymi badaczami. Stanowią niewielki wycinek materiału ikonograficznego, jakim można się posłużyć dla zobrazowania omawianej tematyki, ale na potrzeby recenzowanej pracy są wystarczające. Dla czytelnika niezorientowanego w genealogii rodu Wölsungów pomocne będzie drzewo genealogiczne umieszczone w Aneksie I do tomu pierwszego.

Obydwa tomy monografii, zgodnie z intencją Autora, traktowane jako jedno spójne dzieło, stanowią wartościową propozycję dla szerokiego grona odbiorców zarówno naukowców, jak i laików. Oczywiście pojawiają się pewne zastrzeżenia, które zostały zasygnalizowane w artykule, ale nie umniejsza to znaczenia publikacji dla historiografii polskiej, tym bardziej, że w pełni naukowe tłumaczenie sagi o Wölsungach na język polski (oczywiście szkoda, że nie do ostatniego rozdziału) samo w sobie wyznacza publikacji poczesne miejsce w biblioteczce każdego pasjonata historii i kultury Germanów, czy też szerzej pojętego Barbaricum.

*Anna Szarek**

* Doktorantka w Instytucie Historii i Archiwistyki Uniwersytetu Pedagogicznego im. Komisji Edukacji Narodowej w Krakowie, e-mail: wen2@op.pl

Bibliografia

Źródła drukowane

- Egils saga ok. Ásmundar*, oryginalny tekst dostępny online: <https://www.snerpa.is/net/isl/eyrbygg.htm> [dostęp 17.02.2017]; wydanie anglojęzyczne: *Egil and Asmund*, przeł. *Harmann Palsson, Paul Edwards*, [w:] *Gautreks's Saga and over medieval tales*, Londyn 1986; polski przekład: *Saga o Egilu*, przeł. Apolonia Zaluska-Strömberg, Poznań 1974.
- Morawiec J., (red.), 2015, *Saga o Hallfredzie skaldzie kłopotliwy*, Warszawa.
- Opowieść o Audunie z zachodnich fiordów*, tłum. M. Rey-Radlińska, Sandomierz 2009.
- Saga o Grenlandczykach. Saga o Eryku Rudym. Wikingowie na Grenlandii i w Ameryce*, oprac. A. Waśko, Kraków 2006.
- Saga o Olafie Tryggvasonie*, red. A. Waśko, Kraków 2013.
- Saga o Wölsungach*, przekł. R. Leśniakiewicz, Sandomierz 2009.
- The Saga of the Völsungs – Völsunga saga*, transl. G. Finch, London – Edinburgh 1965.
- Völsunga saga*, [w:] *Fornaldarsögur Norðrlanda*, oprac. Guðni Jónsson, Bjarni Vilhjálmsson, http://heimskringla.no/wiki/Völsunga_saga [dostęp 17.02.2017].

Opracowania

- Andersson M.T., 1987, *The Legend of Brynhild, Ithaca (USA)*.
- Buchholz P., 1971, *Shamanism – the Testimony of Old Icelandic Literary Tradition*, „Mediaeval Scandinavia”, 4, s. 7–20.
- Dumézil G., 1929, *Le problème des Centaures – Étude de mythologie comparée indo-européenne*, Annales du Musée Guimet, Paris.
- Idem, 1958, *L'idéologie tripartite des Indo-Européens*, Bruxelles.
- Idem, 1969, *Heur et malheur du guerrier, aspects de la fonction guerrière chez les Indo-Européens*, Paris.
- Idem, 2006, *Bogowie Germanów. Szkice o kształtowaniu się religii skandynawskiej*, Warszawa.
- Ellis Davidson H.R., 1964, *Gods and Myths of Norther Europe*, Harmondsworth.
- Grimstad K., 2000, *Völsunga saga*, Saarbrücken.
- Jørgensen E., Petersen P.V., 2003, *Nydam – Bog – New finds and observations*, [w:] *The spoils of Victory – the North In the shadow of the Roman Empire*, red. L. Jørgensen, B. Storgaard, Gyling.
- Kershaw K., 2000, *The One – eyed God. Odin and the (indo-) Germanic Männerbünde*, Washington.
- Lindow J., 2001, *Norse Mythology: A Guide to the Gods, Heroes, Rituals and Beliefs*, Oxford.
- Malinowski Ł., 2009, *Berserkir i úlfheðnar w historii, mitach i legendach*, Kraków.
- Morawiec J., Neubauer Ł. (red.), 2015, *Sagi islandzkie. Zarys dziejów literatury staronordyckiej*, Warszawa.
- Raszmann A., 2016, *Die Sage von den Wölsungen und Niflungen in der Edda und Wölsungasaga*, Hansebooks, Bergisch Gladbach (I wydanie: *Die Sage von der Wölsungen und Niflungen in der Edda und Wölsungasaga*, Hannover 1863).

- Schjødt J. P., 1995, *Odin på træet – initiasjon eller ofring*, „Religionsvidensapeling tidsskrift”, 27, s. 5–20.
- Simek R., 1993, *Dictionary of Northern Mythology*, Cambridge.
- Idem, 2003, *Religion Und Mythologie der Germanen*, Darmstadt.
- Słupecki L.P., 1994, *Wojownicy i wilkołaki*, Warszawa
- Idem, 1998, *Wyrocznie i wróżby pogańskich Skandynawów. Studium do dziejów idei przeznaczenia u ludów indoeuropejskich*, Warszawa.
- Idem, 2006, *Mitologia skandynawska w epoce Wikingów*, Kraków.
- Ström F., 1947, *Den den des makt och Odin i tret*, „Göteborgs hogskolas årsskrift”, „Acta Universitatis Goteburgensis”, 5(1), s. 5–91.
- Szrejter A., 2006, *Mitologia germańska. Opowieści o bogach mroźnej Północy*, Gdańsk.
- Idem, 2011, *Demonologia germańska. Duchy, demony i czarownice*, Gdańsk.
- Idem, 2015 *Herosi mitów germańskich t. I: Sigurd pogramca smoka i inni Wölsungowie*, Warszawa.
- Idem, 2016, *Herosi mitów germańskich t. II: Sigurd bohater Północy*, Warszawa.
- Tolbot A., 1984, *The Hero as a Warrior: Sigfrid*, [w:] *The Hero in Tradition and Folklore*, red. H.E. Davidson, Londyn, s. 16–29.
- Vries de J., 1956–1957, *Altegermanische Religionsgeschichte*, Bd. 1–2, Berlin – Leipzig.